

ALMA ATA BİLDİRGESİ NASIL DEĞERLENDİRİLMELİ?

M. Akif Akalın

Uzm. Dr., İstanbul Üniversitesi, İstanbul Tıp Fakültesi, Tıp Eğitimi Anabilim Dalı, emekli öğretim üyesi
e-posta: akifakalin@gmail.com

ÖZET

Alma Ata Bildirgesi eleştirmenlerden karmaşık değerlendirmeler aldı. Bazı eleştirmenler bildirgeyi sağlık sorunlarını çözmek için bir araç olarak görürken, diğ-
leri çözüm öneremediğini öne sürdü. Bazıları bildirgeye
sağlığa ilerici bir yaklaşım, bazıları işçi sınıfına ihanet
eden bir uzlaşma dedi. Oysa Bildirge, zamanın sınıf mü-
cadelesi bağlamında değerlendirilmelidir.

Anahtar sözcükler: Alma Ata Bildirgesi, sınıf mücade-
lesi, sosyalizm.

HOW SHOULD THE ALMA ATA DECLARATION BE EVALUATED?

ABSTRACT

The Alma Ata Declaration has received mixed reviews from critics. Some critics have seen it as a tool for sol-
ving health problems, while others asserted that it
was not capable of proposing solutions. Some called it
a progressive approach to health, and some called it a
compromise, betraying the working class. However, the
Declaration has to be evaluated in the context of class
struggle of the time.

Keywords: Alma Ata Declaration, class struggle, socia-
lism.

Geçtiğimiz aylarda Alma Ata Bildirgesi'nin 40.
yıldönümü nedeniyle birçok ülkede toplantılar
düzenlendi. Alma Ata Bildirgesi'nin mimarları
olan Dünya Sağlık Örgütü ve UNICEF de, Kaza-
kistan'ın "yeni" başkenti Astana'da, 40 yıl önce düzen-
ledikleri konferansın adıyla (Temel Sağlık Hizmetleri)
yeni bir konferans örgütlediler (WHO, 2018). The Lan-
cet (2018) ve British Medical Journal gibi prestijli tıp
dergileri ve birçok saygın yazar, Bildirge'yi çeşitli yön-
leriyle bir kez daha değerlendirdiler (Birn ve Krement-
sov, 2018). Değerlendirmelerin bir bölümü Bildirge'yi
1978'de olduğu gibi bugün de sağlık sorunlarının çö-
zümü için bir umut ışığı olarak görürken (Baum, 2007;
Gillam, 2008; Pandey, 2018), başka değerlendirmelerde
Bildirge'nin ne geçmişte, ne de bugün sorunlara çözüm
öneremediği öne sürüldü (Soyer, 1991).

Aslında birbirine taban tabana zıt görünen bu değer-
lendirmelerin her ikisi de oldukça meşru temellere da-
yanıyordu ve Bildirge bu değerlendirmeler için yeterli
kanıtlar sunuyordu (Navarro, 2008). Sorun, Bildirge'ye
"nereden" ve "hangi mercekten" bakıldığından, diğer bir
deyişle "dünya görüşünden" kaynaklanıyordu. Sorunla-
rın çözümünü "teknik" müdahalelerde arayanlar, Bildir-
ge'de "mükemmel" bir plan görürken (Pandey, 2018),
çözümü "devrimde" görenler, Bildirge'yi "uzlaşmacı"
(Navarro, 1984; Soyer, 2018), hatta "ihanet belgesi"
olarak yorumluyorlardı (Hamzaoglu, 2018). Oysa tarihi
"sınıf savaşı" perspektifinden değerlendirenler için
Bildirge, sınıf savaşımının Bildirge'nin kaleme alındığı
dönemdeki durumunu yansıtan bir belgeden başka bir
şey değildi ve Bildirge'de herkesin "aradığını" bulabil-
mesinin nedeni buydu (Akalın, 2018).

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde, çağın "proleter dev-
rimler ve ulusal kurtuluş mücadeleleri çağı" olarak ni-
telendiği, sosyalizmin bir "dünya sistemi" haline geldiği,
kapitalist ülkelerde işçi sınıfının örgütlülüğünün zirve-
ye ulaştığı ve ulusal kurtuluş mücadelelerinin "toplum-
sal kurtuluşa" evrildiği bir dönemde, emeğin talepleri
Bildirge'ye "barış ve silahsızlanma" ve sömürülen halk-
ları kayıran Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (ulusla-
rarası ilişkilerde eşitlik) çağrılarını biçiminde yansıtmıştı
(WHO, 1978).

Diğer yandan yirminci yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren,
önce 1917 Ekim Devrimi ile çok büyük bir darbe almış,
1929 bunalımıyla geniş kesimlerin güvenini yitirmiş,
iki büyük paylaşım savaşından pazarlarının (dünyanın)
üçte birini yitirerek çıkmış olmasına rağmen, sermaye
düzeni, kapitalist – emperyalist sistem hala yıkılmamış-
tı, ayakta idi. Bu durum Bildirge'ye, emeğin taleplerinin
olabildiğince "muğlaklaştırılması" ve çözüm önerileri-
nin politikadan arınmış "teknik müdahalelere" indir-
genmesi biçiminde yansıyor, Bildirge'nin sağıkta eşit-
sizliklerin, toplumsal eşitsizliklerden kaynaklandığını
açıkça ifade etmesine olanak vermiyordu.

Alma Ata Bildirgesi'nin, 1946 yılında kabul edilen DSÖ
Anayasası'nda yer alan sağlık tanımını, sağığın yalnızca
hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, aynı zamanda be-
densel, ruhsal ve toplumsal bakımdan tam bir iyilik hali
ve temel insan haklarından biri olduğunu, "32 yıl son-
ra" bir kez daha teyit etmesi çok anlamlıdır. Çünkü bu
sağık tanımıyla, tıpta ve sağıkta biyomedikal yaklaşım
reddedilerek, biyopsikososyal yaklaşımın benimseme-
sine ve sağığın bir insan hakkı olduğu vurgulanmasına
rağmen, geçen 32 yıl içinde dünya üzerinde sosyalist

ülkeler ve sosyalizme yönelmiş bir dizi 3. Dünya Ülkesi dışında çok az ülke bunların gereğini yerine getirmiştir.

Bildirge'nin kabul edildiği 1970'li yıllarda, kapitalist batının ileri teknoloji ve uzmanlığa bağımlı, hastane temelli sağlık sistemleri, bağımsızlıklarını yeni kazanan eski sömürgelere sağlık sistemlerini örgütlerken "model" olamamaktadır. Oysa Çin'de "Yalınayak Doktorlar" girişimi, Küba'nın hastalıklarla mücadelede "milyonları" seferber etmesi gibi örnekler, hem 3. Dünya ülkelerinin sosyoekonomik "gerçeklerine" uygun düşmekte, hem de bu ülkelerin de paylaştığı sağlık sorunlarını çok kısa süre, büyük bir başarıyla çözmektedir (Akalin, 2013; WHO, 1983).

DSÖ'ne egemen olan güçler, Çin ve Küba gibi ülkelerin sağlık alanındaki başarılarını, bu ülkelerin sosyoekonomik ve politik yapılarındaki emekten yana değişimleri görmezden gelerek, "teknik" müdahalelere indirgeme eğilimindedir. DSÖ'nün başına getirilen Halfdan Mahler (Kaprio, 1991), örgütün Sağlık Hizmetlerini Güçlendirme bölümü başkanı Kenneth Newell, 3. Dünya ülkelerine Çin ve Küba modellerini, eşitlikçi politik içeriklerinden tamamen "arındırılmış" formlere indirgeyerek sunmaktadır (Gish, 1979). Örneğin Çin ve Küba'da sözcüğün tam anlamıyla "milyonları" sağlık için seferber eden "toplum katılımı", toplumun yalnızca sağlıkta değil, hayatın bütün alanlarında yönetime örgütlü bir şekilde katılmalarıyla mümkündür. Dahası bu ülkelerde bugün sağlığın toplumsal belirleyicileri olarak tanımlanan sağlığın "ön koşulları" alanında, eğitim, barınma, beslenme gibi temel alanlarda çok kritik adımlar atılmış, sağlık hizmetleri bu "zeminde" etkili olabilmıştır. Nitekim sosyalist ülkelerde uygulandığında çok büyük başarılar elde edilen uygulamalar, kapitalist ülkelerde aynı başarıyı gösterememektedir (Akalin, 2015).

Alma Ata Bildirgesi'nin önerilerine uyarak, Dünya Sağlık Örgütü'nün "2000 Yılında Herkese Sağlık" hedeflerine, hem de öngörülenden 5 yıl önce erişebilen ve ülkesini sağlık alanındaki göstergeleriyle başta ABD olmak üzere dünyanın en zengin ülkeleriyle yarışır hale getiren tek ülke, Alma Ata Bildirgesi'ni 1978'de desteklemiş olan ve bugün de Bildirge'ye bağlılığının sürdüğünü Sağlık Bakanı'nın ağzından ifade eden Küba'dır (Miranda, 2018).

Küba'nın başarısının sırrı, bugün Alma Ata Bildirgesi üzerine yapılan olumlu ve olumsuz eleştirilerin diyalektik – maddeci bir sentezini yapabilme becerisidir. Alma Ata Bildirgesi'nde yer alan "teknik" öneriler, doğru ve yerinde önerilerdir. Ancak bu öneriler ancak "eşitlikçi" bir toplumda uygulanabilir ve başarılı olabilir. Küba 1980'li yıllarda sağlık örgütlenmesini Alma Ata Bildirgesi'nin önerileri doğrultusunda gözden geçirmiş, bütün ülkeyi kapsayan bir kapsamlı aile hekimi – aile hemşiresi modeli örgütlemiş ve temel sağlık hizmetleri üzerinde yükselen bir sağlık sistemi kurmuştur (Keck ve Reed, 2012; Marquez ve ark, 2011).

Şüphesiz bugün sosyalistler, kendi sağlık programlarını bir kenara itip, Alma Ata Bildirgesi'ni sağlıkta sorunların çözümü olarak öner(e)mezler. Böyle bir tutum, her şeyden önce kendini inkar etmek olur. Sosyalizmin sağlık alanında 1917'den bugüne önemli bir birikimi vardır. Bugün Küba tarafından temsil edilmekte olan bu birikim, "herkese" sağlığın ancak sosyalist bir toplumda mümkün olduğunun somut kanıtıdır.

KAYNAKLAR

- Akalin, A. (2013). *Toplumcu tıbbı giriş: Toplumcu tıp ders notları*. İstanbul: Yazılama.
- Akalin, A. (2015). *Sağlığa ve hastalığa toplumcu yaklaşım*. İstanbul: Yazılama.
- Akalin, A. (2018). Alma Ata Bildirgesi kapitalistlerin miydi? *Sınıfın Sağlığı*. 26.11.2018. <http://haber.sol.org.tr/blog/sinifin-sagligi/akif-akalin/alma-ata-bildirgesi-kapitalistlerin-miydi-251553>.
- Baum, F. (2007). Health for All Now! Reviving the spirit of Alma Ata in the twentyfirst century: An Introduction to the Alma Ata Declaration. *Social Medicine*, 2, 1, 34 – 41.
- Birn, A.E. ve Kremmentsov, N. (2018). 'Socialising' primary care? The Soviet Union, WHO and the 1978 Alma-Ata Conference. *BMJ Glob Health*. 2018 Oct 24;3(Suppl 3):e000992. doi: 10.1136/bmjgh-2018-000992.
- Gillam, S. (2008). Is the declaration of Alma Ata still relevant to primary health care? *BMJ*, 336(7643): 536–538. doi: 10.1136/bmj.39469.432118.AD
- Gish, O. (1979). The political economy of primary care and "Health by the 'People'": An historical exploration. *Social Science and Medicine*, 13C, 4, 203 – 211.
- Hamzaoglu, O. (2018). Reel sosyalizmin çözülüşünün ipucu: Alma Ata bildirgesi. *Toplum ve Hekim*, 33, 5, 379 – 383.
- Kaprio, L.A. (1991). *Forty years of WHO in Europe: the development of a common health policy*. World Health Organization. Regional Office for Europe.
- Keck, C.V., Reed, G.A. (2012). The curious case of Cuba. *AJPH*, 102, 8, e-13 – e22.
- Márquez, M., Soberats, F., Galbán, P.A. (2011). *Medicina general, Medicina familiar: Experiencia internacional y enfoque cubano*. Habana: Ecimed.
- Miranda, J. (2018). A pesar del bloqueo, voluntad política de elevar niveles de salud. *Cubadebate*. 24.9.2018.
- Navarro, V. (1984). A critique of the ideological and political positions of the Willy Brandt Report and the WHO Alma Ata Declaration. *Social Science and Medicine*, 18, 467 – 474.
- Navarro, V. (2008). Neoliberalism and its consequences: The world health situation since
- Alma Ata. *Glob. Soc. Policy*, 8, 152–154.
- Pandey, K.R. (2018). From health for all to universal health coverage: Alma Ata is still relevant. *Globalization and Health*, 14,1, 62. doi:10.1186/s12992-018-0381-6.
- Soyer, A. (1991). Yeni dönem – eski dönem tartışmaları: Alma Ata bildirgesi ve Dünya Sağlık Örgütü Üçüncü Dünya'ya alternatif öner(ebil)iyor mu? *Birikim*, 32, 61 – 68.
- Soyer, A. (2018). Dünya Sağlık Örgütü, Alma Ata bildirgesi, ideoloji vb. üzerine. *Toplum ve Hekim*, 33, 5, 384 – 390.
- The Lancet. (2018). The NHS at 70 and Alma-Ata at 40. *The Lancet*, 391,1. doi: 10.1016/S0140-6736(18)30003-5.

WHO. (1978). *Declaration of Alma-Ata*, International Conference on Primary Health Care, Alma-Ata, USSR, September 6–12, 1978.

WHO. (1983). *Primary health care the Chinese experience*. Geneva: WHO.

WHO. (2018). *New global commitment to primary health care for all at Astana conference*. Eriřim: 25 Aralık 2018. <https://www.who.int/news-room/detail/25-10-2018-new-global-commitment-to-primary-health-care-for-all-at-astana-conference>.